

Az osztrák egyetemi könyvtárak 2004–2006-ban

Új egyetemi törvény

2004. január 1-jén lépett életbe a 2002-ben elfogadott új egyetemi törvény. Ezzel az egyetemek igazgatása és vezetése a stratégiai menedzsment felé mozdult el a korábbi rendeletek és törvények által vezérelt irányítástól. Utasítások helyett megállapodások és megegyezések jellemzik az egyetem és fenntartója kapcsolatát, és hasonlóképpen az egyetemen belüli szereplők egymás közötti viszonyát. A rektorátus és a szenátus mellett harmadik vezetői grémiumként felállították az egyetemi tanácsot, amely jóváhagyja a fejlesztési tervet, a szervezeti rendet, a teljesítményre vonatkozó megállapodás tervezetét, a rektorátus ügyrendjét, és megválasztja a rektort a szenátus hármaskörének javaslatából.

Az új törvény lényegi eleme a szövetségi kormány és az állami egyetemek közötti megállapodás az egyetem teljesítményéről, mert a finanszírozás alapjául szolgál. Jelenleg hét városban 21 állami egyetem működik; hozzájuk járul még a kremsi *Donau-Universität*, amely nyilvános ugyan, de magánszektor finanszírozza, és az egyetemi továbbképzésre specializálódott.

Az egyetemek az új törvény rendelkezései értelmében a lehető legnagyobb autonómiához és öngazdálkodáshoz jutottak. Ezzel szemben az egyetemi könyvtárak terén éppen ellenkező folyamat zajlott le. Korábban az illetékes szövetségi minisztérium állapította meg a költségvetésüket, most azonban az egyetemek általános költségvetéséből határozzák meg pénzügyi forrásaikat. Sőt, a törvény még könyvtár fenntartását sem írja elő az egyetemnek, amely szabadon dönthet könyvtára megszüntetéséről, más szervezeti egységgel való összevonásáról. (A jelek szerint ettől nem kell félni; a trend inkább az, hogy a könyvtárhoz csatolnak más szolgáltatásokat is.)

Pozitív fejleménynek tekinthető, hogy egységes képzést nyújtanak öt egyetemen a könyvtártudo-

mányi master fokozat elnyerésére négy szemeszterből álló kurzuson.

Először készül az egyetemen ún. tudásmérleg 2006-ról összesen 66 mutató alapján, amelyek közül négy az egyetemi könyvtárra vonatkozik (a kutatási adatbázisok költségei, az előfizetett hagyományos és online folyóiratok, a kölcsönzések száma egyetemen belül és kívül, különféle könyvtári tevékenységek, pl. kiállítások, oktatások).

Noha némely területen érzékelhetők azok a centrifugális tendenciák, amelyekről többen tartottak, folytatódtak a korábbi kooperációs vállalkozások nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt, sőt újabban is társultak hozzájuk. Ezt főleg az az aktuális szándék magyarázza, hogy erősítsék a hagyományos állományok és az elektronikus dokumentumok integrációját, a hibrid könyvtár típusának kibontakozását.

Az egyetemi könyvtárak részvétele az országos kooperációban

A törvény szabta keretek között is működik az egyetemi könyvtárigazgatók munkaközössége. Negyedévente ülnek össze a könyvtárak tevékenységének koordinálására, közös álláspontok kialakítására. (A munkaközösségnek nem tagja a kremsi Egyetemi Könyvtár és az *Österreichische Nationalbibliothek* igazgatója.)

Az OBVSG-ben (*Österreichische Bibliothekenverband und Service GmbH*) részt vesz mind a 21 egyetemi könyvtár. Az 1988 óta alkalmazott BIBOS rendszerről 1999-ben tértek át az ALEPH 500-ra. A közös katalógus 5,5 millió címet és 10,5 millió példány adatait tartalmazza, továbbá 700 000 folyóirat-állományadatot ölel fel. A katalógus elvileg az 1980 után megjelent könyvek leírásait tartalmazza, de gyakorlatilag befogadja a folyamatban lévő retrospektív katalogizálás tételeit is. Az OBVSG stratégiai céljai között négy projekt

élvez elsőbbséget: a helyi bibliográfiai adatok bevezetése a közös katalógusba, a digitalizált teljes szövegek lelőhelye, a katalógusok gazdagítása kapcsolódó anyagokkal, az elektronikus források menedzselése. Jelenleg egy kooperációs vállalkozás áll a figyelem központjában: miképpen lehetne egy közös hálózatban összekapcsolni az OBVSG, valamint két német tartomány hálózatát.

Az OBVSG két másik hálózati projektje is az egyetemi könyvtárakat célozza meg. Az egyik az osztrák disszertációs adatbank, amelyet az OBVSG 2004-ben vett át az ARCS-től. A másik az eDOC, amely már 2000 óta azzal foglalkozik, miképpen lehet a katalógusokat a nem ALEPH-ben rögzített dokumentumokkal gazdagítani. A cél az, hogy a bevitt szkennelt anyagokat (tartalomjegyzékek, absztraktok, recenziók, borítók) valamennyi könyvtár használhassa, a legkisebb munkaráfordítás mellett. Az eDOC-ban való keresést egy Open-Source keresőmotor, a SWISH-E (Simple Web Indexing System for Humans – Enhanced) teszi lehetővé. 2006 végén az eDOC kb. 90 000 tételt tartalmazott.

2005. július 5-én „Kooperation E-Medien Österreich” néven állították fel a *grazi Egyetemi Könyvtárban* az elektronikus források és ezek konzorciumainak menedzselését szolgáló koordinációs központot. Az eddig ad hoc konzorciumokba tömörülő könyvtárak szilárdabb szervezetet alakítottak (először 13, majd további 15 könyvtár), amely már is több nagy, adatbankok és elektronikus folyóiratok beszerzésére irányuló projektet bonyolított le. Feladata továbbá, hogy az osztrák könyvtárak közös érdekeit képviselje és érvényesítse az elektronikus források eladóival szemben, s számukra előnyös igénybevételi feltételeket alkudjon ki. A közeljövő célja, hogy – hasonlóan az NSZK-hoz – nemzeti licenc-megállapodásokat kössön a terjesztőkkel.

Az osztrák egyetemi könyvtárak részvétele a nemzetközi kooperációban

Először 2000-ben csatlakoztak osztrák könyvtárak az 1997-ben indult elektronikus folyóiratok könyvtárához (Regensburg). A jelenleg 387 részt vevő könyvtár között 29 osztrák intézmény található, közöttük 15 egyetemi könyvtár. Ők közel 30 ezer elektronikus folyóirathoz férhetnek hozzá, valamint a kapcsolódó szolgáltatásokhoz.

Egyelőre három osztrák egyetemi könyvtár használja az ugyancsak regensburgi információs rend-

szert (*DBIS – Datenbank-Infosystem*), amelyet 166 könyvtár kooperációja hozott létre, és jelenleg 5679 adatbankhoz nyújt hozzáférést.

A cikkmásolatokat szolgáltató és a könyvtárközi kölcsönzést támogató subito rendszert 34 német, osztrák és svájci könyvtár működteti. 1994 óta a legnagyobb európai dokumentumellátó rendszerré nőtte ki magát; osztrák részről a *Bécsi Egyetem* és a *Bécsi Orvostudományegyetem* könyvtára vesz benne részt.

A *Bertelsmann Alapítvány* 1999-ben hozta létre, és a *Német Könyvtárszövetség* 2005-ben vette át a *BIX-et* (*Bibliotheksindex*), amely a könyvtári teljesítmények mérésének modern eszköze. A közkönyvtárak mellett a felsőoktatási és a tudományos könyvtárakra is kiterjed ez a szolgáltatás. Az exakt mutatókra alapozott teljesítménymérés lehetővé teszi a nemzetközi összehasonlítást. 2006-ban már hat osztrák egyetemi könyvtár is aláveti magát e megméréstetésnek.

A német, az osztrák és a svájci könyvtári konzorciumok szervezetében, a GASCO-ban az osztrák könyvtárakat a „Kooperation E-Medien Österreich” képviseli. A *stuttgarti Egyetemi Könyvtár* által lebonyolított konzorciális licenceket számos osztrák egyetemi könyvtár is használja.

Osztrák magánegyetemek és könyvtáraik

Az 1999–2000-ben elfogadott akkreditációs törvénnyel az állam feladta monopóliumát a felsőoktatás területén, és szabályozta a nem állami fenntartású felsőoktatási intézmények akkreditációjának feltételeit és rendjét. A magánegyetem jellemzői:

- nem állami, hanem tartományi, egyesületi, szövetségi vagy magánforrás finanszírozza,
- korlátozások a hallgatók felvételében,
- egyedileg megállapított tandíjak.

Az akkreditációs feltételek között szerepel a könyvtár és az információs infrastruktúra is.

Jelenleg tíz akkreditált magánegyetem működik Ausztriában. Ami könyvtáraikat illeti, elhelyezésüket, személyzeti ellátottságukat, állományaikat tekintve igen széles skálán helyezkednek el: az egyszemélyes könyvtártól egészen a több könyvtárossal működő intézményekig. Már csak a különböző fenntartók miatt sem jelentkezik egységes szervezetben a nemzeti és nemzetközi kooperáció

terén. Egy sem vesz részt közülük a könyvtári számítógépes hálózatban vagy egyéb kooperációs formákban (EZB, DBIS, BIX): mégis két magán-egyetemi könyvtár jelentkezt tagnak az E-Medien Österreich rendszerbe.

Az osztrák egyetemi könyvtárak egyéb aktuális projektjei

A bécsi, a klagenfurti és a salzburgi egyetemi könyvtárban folyamatban van a katalógusok retrospektív digitalizálása az OBVSG támogatásával.

Innsbruck, Graz és Bécs egyetemi könyvtára vesz részt az *Európai Unió eTen* programjával támogatott, 2004-ben indult projektben, a *DoD*-ban (*Digitalisation-on-Demand*). (Megjegyzendő, hogy e projektnek magyar résztvevője is van.) A 13 könyvtártól egyszerűen és olcsón rendelhetők meg az 1500 és 1930 között megjelent dokumentumok digitalizált verziói. A projekt távolabbi célja egy európai digitális könyvtár létrehozása többmillió állománnyal.

Az *Open Access Publishing* (a nyílt hozzáférésű kiadványok) ügyében az osztrák egyetemi könyvtárak szerény érdeklődést mutatnak, habár a 2003-as *Berliner Erklärung*ot az osztrák rektori konferencia akkori elnöke is aláírta. A *Directory of Open Access Journals* 2570 tétele között csak 22 osztrák folyóirat szerepel; a *Directory of Open Access Repositories* pedig 843 intézmény között csak 4 osztrákot regisztrál. Egy nemrégiben lefolytatott vizsgálat szerint az *Open Access Publishing* modellre való teljes átváltáshoz nem lenne elegendő a vizsgálatban részt vevő három egyetemi könyvtár jelenlegi folyóirat-beszerezési kerete.

A bécsi *Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára* az egyetlen a 2001-ben indult projektjével, az *ePubWU*-val az *OpenDOAR*-ban regisztrált intézményi repozitóriumok között. Ennek révén az egyetem kutatási jelentései és disszertációi teljes szövegükben hozzáférhetők az interneten keresztül.

A *bécsi Műszaki Egyetem* létrehozta a saját publikációinak, oktatói és kutatói különlenyomatainak elektronikus adatbankját. Az *Egyetemi Könyvtár* használói körében is nagy érdeklődés mutatkozott ezen dokumentumok iránt; ezért úgy döntöttek, hogy a jövőben a publikációs adatbank valamennyi tételét szerepeltetik saját katalógusukban, s ide az adatokat teljesen automatizált módon viszik át.

A *bécsi Orvostudományi Egyetem* könyvtára bízta, hogy a hallgatók számára oktassa az irodalmi források használatát. A második évfolyam 600 hallgatója 40 csoportban egyórás szemináriumon vesz részt, hogy megismerkedjen a könyvtári szolgáltatásokkal. Az elsőévesek számára pedig egyórás bevezető előadást tartanak a könyvtár szerepéről.

Az *Agrártudományi Egyetem Könyvtára* 2006-ban indította elektronikus oktatási programját a könyvtár használatáról. Ez egyelőre 9 modulból áll, és beleilleszkedik az egyetem elektronikus oktatási platformjába. Minden modulhoz információs lapokat dolgoztak ki, s az információs kompetenciát növelő anyagokat is rendelkezésre bocsátottak. A távolabbi cél az, hogy ez a kurzus belekerüljön az egyetem oktatási tervébe.

A *grazi Műszaki Egyetemi Könyvtár* Ausztriában elsőként vezette be az *RFID* (*Radio Frequency Identification*) alkalmazását. 2005-ben az egyik intézeti könyvtár 10 000 kötetét, majd 2006-ban a központi könyvtár tankönyvgyűjteményét, szabadpolcos állományát és kézikönyvtárát (30 000 kötet) látták el transzponder-címkékkel. Ezek lehetővé teszik az önkiszolgáló kölcsönzési rendszer bevezetését, az állományellenőrzés optimalizálását, a statisztikai adatgyűjtés egyszerűsítését, és nem utolsósorban az állományvédelem fokozását.

A náci időkben az osztrák könyvtárakba sok anyag került felosztatott szervezetektől, egyesületektől, iskoláktól, valamint magánszemélyektől kisajátítás vagy kényszereladás révén. A bécsi Egyetemi Könyvtár állományában is találhatók ilyen aggályos forrásokból bekerült kötetek. Az *Osztrák Nemzeti Könyvtár* példáját követve (ahol felülvizsgálták az 1938 és 1945 közötti beszerzéseket, és a jogtalanul állományba vett 32 577 egységet visszaszolgáltatták jogos tulajdonosaiknak) az *Egyetemi Könyvtár* is megindította provenienciakutatási projektjét, amelynek keretében mind a központi könyvtárban, mind az egyetem valamennyi könyvtárában felülvizsgálják az 1938 és 1945 között beszerzett művek eredetét. A projekt eredményeit a 2008 márciusára tervezett nemzetközi konferencián (*Bibliotheken in der NS-Zeit*) fogják ismertetni.

/BAUER, Bruno: Universitätsbibliotheken in Österreich 2004–2006. = Bibliothekensdienst, 41. köt. 3. sz. 2007. p. 269–286./

(Papp István)